

Tarih Öğretiminde Kullanılan Haritalar Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of Maps Used in History Education

Hamza AKENGİN*

Özet: Yeni nesillere ve geleceğin entelektüeli olacak gençlere tarih şuurunun verilmesi eğitim programlarının önemli işlevlerinden biridir. Milletlerin ileriye yönelik hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde, geçmişte yaşanan tecrübelerin gelecek nesillere aktarılmasında tarih derslerinin çok önemli bir işleve sahip olduğu bilinmektedir. Tarihi olaylar bir mekân üzerinde geçmektedir. Bir tarihi olayın öğretilmesi olayın geçtiği mekân şartlarının bilinmesini de gerektirmektedir. Mekân şartlarının bilinmesi ise coğrafya ile ilgilidir. Dolayısı ile tarih ve coğrafya bir birini destekleyen alanlardır. Dünyanın herhangi bir yerinde gelecekte tarih olacak bir olay cereyan ediyorsa bunun mekânla ve dolayısıyla coğrafya ile ilgili bir yönü mutlaka bulunmaktadır. Bundan hareketle tarihi olay öğretilirken bu olayda, olayın şekillenmesi, gelişmesi ve sonuçlanmasında etkili coğrafi şartların mutlaka bilinmesi gerekir. İçinde yaşadığımız zaman diliminden geçmişe bakarak öğrendiğimiz tarihi olaylar hem zamanla hem de mekânla ilgilidir. Tarihi olayların zamanla ilgili kısmı kronolojik cetvellerle öğretilmeye çalışılmaktadır. Tarihi olayların mekânla ilgi yönü ise haritalarla ilişkilendirilerek öğretilmektedir. Dolayısıyla tarihi olayların açıklanmasında kullanılan haritalar tarih öğretiminin en önemli araçlarından biridir. Haritalar vasıtası ile tarihi olaylar mekânla ilişkilendirilmekte, ezber ve hikâye olmaktan çıkmaktadır. Bu araştırmada ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan ve tarihi olayların açıklanmasında kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri ve araç gereç kullanımı ile tarih öğretiminde kullanılan haritaların etkililiği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Orta öğretim tarih ders kitaplarındaki haritalar, tarih atlasları ve duvar haritaları doküman analizine tabi tutularak tarih öğretiminde kullanılan haritaların tarihi olayın geçtiği coğrafi şartları yansıtıp yansıtmadığı, bu konudaki etkililiği sorgulanarak, tarihi olayların açıklanması ve tarih öğretiminde kullanılan haritalarla ilgili tespit edilen sorunlar tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Tarihi Olay, Mekân Algısı, Coğrafya, Harita

Abstract: One of the important functions of educational curriculums is to give the history consciousness to next generations and young people who will become the intellectuals of the future. It is known that history lessons have a very important function in determination and realization of the prospective targets of nations and in conveying the previous experiences to next generations. Historical events take place in a location. In order to teach a historical

* Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Göztepe, İstanbul

E-posta: hakengin@marmara.edu.tr

event the spatial conditions where the event took place should also be known. Knowledge about spatial conditions is related with geography. Therefore, history and geography are fields that support each other. If an event, which will become history in the future, takes place in any location on earth, the event has certainly a connection with the location, thus with geography. As a result, when teaching a historical event, the geographical conditions which are effective on shaping, development and conclusion of the event, should certainly be known. The historical events which we learn by looking at the past from the period we live in are both related with time and location. The time related part of the historical events is taught by chronological scales while the location related part of the historical events is taught by relating with maps. Therefore the maps used in explanation of the historical events are one of the most important tools of history education. With the help of the maps historical events are related with location and are no longer memorization and tales. In this research, an evaluation was be made on teaching method and techniques and tool usage and efficiency of maps that are present in history text books and are used for explanation of historical events. In the research, document analysis method will be used. The maps in secondary school text books, history atlases and wall maps were subject to document analysis and it was questioned whether the maps used in history education reflect the geographical conditions of the location where the event took place and whether they are efficient in this issue, so that the detected problems related with the maps used in history education were opened for discussion.

Keywords: History, Historical Event, Space Perception, Geography, Map

Giriş

İçinde yaşadığımız zaman diliminde meydana gelen olaylar bir müddet sonra tarihin konusu haline gelecektir. Tarihin konusu olan bu olayların ortaya çıkmasında, gelişmesinde ve sonuçlanmasında çok çeşitli faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir. Tarihin konusu olan olaylar bir mekân üzerinde gerçekleşmektedir. Dolayısı ile bu olayların gelişim sürecinde çok sayıda coğrafi unsur etkili olabilmektedir. Olayların mekân üzerindeki düzeninin anlaşılabilmesi ve ortaya çıkışındaki coğrafi faktörlerin etkisinin anlaşılabilmesi ancak haritalar kullanılarak açıklanabilmekte, öğretilenmektedir.

Tarih öğretiminde haritalar söz konusu olunca haritaların kullanım amacına göre gruplandırılması gerekmektedir. Kullanış amacına göre haritalar; sınıflarda duvar haritaları, bireysel çalışmalarda atlaslar ve ders materyali olarak ders kitaplarındaki haritalar şeklinde gruplandırılabilir. Tarih öğretiminde kullanılan haritalar genellikle tematik (Göç yolları, devlet sınırları, savaş alanları, devletlerin zaman içerisinde gelişim sürecini gösteren) haritalardır.

Tarihin sosyal bilimlerden olduğu bilinmektedir. Tarih eğitimi ile ilgilenenlerin önemli bir kısmına göre tarih sosyal, sözel alan olarak okunarak, ezberlenerek öğrenilen bir alan olarak kabul edilmektedir (Semerci ve Özer, 2004, Şimşek, 2008).

Tarih hem zamanla hem de mekânla ilgilidir. Tarihi olaylar öğretilirken zaman mekân ilişkisi göz ardı edildiğinden olaylar askıda kalmakta ve hikâyeden öteye gitmemekte, bu yüzden de tarih ezberlenmesi gereken bir alan olarak görülmektedir. Zaman mekân ilişkisi kurmadan binlerce yıllık insanlık tarihi veya belirli bir dönemi içeren olayların öğrenilmesi, akılda tutulması zor gibi görünmektedir. Tarihi olayların belirli bir mantıkla zamanla ilişkilendirilmesi öncelik sonralık ilişkisinden hareketle kronolojik sıra ile ele alınması öğrenilmesini kolaylaştırabilmektedir. Aynı şekilde tarihi olayların mekânla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bu ilişkilendirme ancak olayların mekânsal ilişkilerini yansıtan haritaların kullanılması ile gerçekleşmektedir.

İnsanların öğrenme potansiyelleri birbirinden farklıdır. Öğrenme potansiyelinin farklılığından hareket eden araştırmacılar, öğrenme ile zekâ arasındaki ilişkiyi hareketle insanların öğrenme potansiyeli bakımından farklı zekâ alanlarına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Buna göre her insan öğrenme potansiyeli bakımında farklı bir zekâ alanına sahiptir. Bazı insanlar birden farklı zekâ türüne sahip olabilmektedir. Ancak genellikle her insan için belli bir zekâ alanı ön plana çıkmaktadır. Harvard Gardner'in genel prensiplerini belirlediği çoklu zekâyâ göre bazı insanlarda sözel zeka ön plana çıkarken, bazı insanlarda sayısal mantıksal zeka ön plana çıkmaktadır (Gardner,1993). Dolayısı ile bu zekâ alanları ile başarılı veya başarısız oldukları dersler arasında ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Tarih dersleri ve konuları genellikle sözel bir alan olarak kabul edilmekte, aynı zamanda tarihi süreç içerisinde meydana gelmiş olan çok sayıda soyut olayı içermektedir.

Tarihi olayların öğretiminde hangi yaklaşım ve tekniklerin kullanımı ile hangi araç gereçlerin kullanılmasının öğretimi kolaylaştıracağı, öğrenilenlerin nasıl daha uzun süre kalıcı hale getirilebileceği üzerinde çeşitli araştırmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalardan birinde “yeni konuların öğrencilere sunumunda tarihsel kalıntı ve eşyalar, resimler, paralar, haritalar gibi görsel materyallerin önemini vurgu yaparak, öğrencilerin geçmişteki olay ve durumlara ait sahneleri doğru ve gerçekçi bir şekilde zihinlerinde canlandırabilmeleri için görsel malzemelerin sundukları imgelerin çok yararlı olduklarına” dikkat çekilmektedir (Dinç, 2009:1444). Tarih derslerinde farklı araç gereç kullanımının sağladığı yararlar arasında; araç gereçler öğrencilerin konu üzerine yoğunlaşarak, dikkatlerini uyanık tutarak öğrenmenin gerçekleşmesini sağladığı, araç gereç kullanımının öğrencinin konuya ve öğrenmeye etkin katılımını sağladığı, öğrenmede kolaylık ve zamandan

tasarrufa imkân vererek öğrenmeyi somut hale getirdiği, öğrencilerin ilgisini çekerek onların güdülenme düzeylerini artırdığı sayılabilir (Yahşi ve Kele, 2013: 695, Demiralp, 2007: 374). “*Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken özellikle soyut kavramların işlendiği konularında görsel materyaller (fotoğraf, resim, grafik, karikatür, harita vb.) kullanılmasının, sadece metinden oluşan bir yazılı materyalden daha etkili olduğu, öğrencilerin görsel betimlemeler yoluyla daha kolay öğrendikleri bilinmektedir*” (Ulusoy ve Gülüm, 2009: 96). Tarih konularının öğrencinin mantığında bir mekâna oturtulması büyük ölçüde harita ve kürelerin kullanımı ile mümkündür (Darakçı, 2014: 16).

Şengül ve Akça “Tarih Dersi için Nasıl Bir Yaratıcı Mekân Gerekir?” sorusuna cevap aramış ve bu mekânın önemli parçalarından birinin harita arşivi, dünya haritası olduğuna işaret etmişlerdir (2009). Tarih derslerinde harita kullanımının “öğrencilerin tarih derslerinde öğrendikleri bilgileri kolayca hatırlama tutmalarına yardımcı olacağı, “sınıfın uygun bir yerine asılacak bir duvar haritasının öğrenciler tarafından boş vakitlerde incelenmesi ile öğrencilerde onlar farkına varmadan gizil öğrenme bile meydana getirebileceği” ifade edilmektedir (Dance, 1971: 63). Ayrıca “derslerde harita kullanımının, harita üzerindeki bilgiyi öğrenciler için daha kolay ulaşılabilir hale getirebileceği” belirtilmektedir (Haydn ve Counsell, 2004: 157). Haritaların tarih derslerinde kullanılmasının öğrencilerde meydana getireceği kazanımlara, Talim Terbiye Kurulu’nun hazırlamış olduğu tarih ders programlarında da dikkat çekilmektedir. Örneğin; Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın ülkemizdeki ortaöğretim kurumlarının ders programlarında yer alan bütün tarih derslerinin programlarının uygulanması ile ilgili açıklamalardan birinde de “*öğrencilerin tarihi olayları eşzamanlı (senkronik) algılamalarını sağlamak amacıyla haritalardan yararlanılması*” gerektiğine vurgu yapmaktadır (MEB, 2007: 5). Yine Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Dersi Öğretim Programında “*metinlerde verilen bilgileri açıklamak, görsel hale getirmek ve somutlaştırmak amacıyla tarih haritalarında sunulan veriler, çeşitli grafiklerde verilen görsel materyaller ile çalışmak tarihsel metinleri kavramayı kolaylaştıracaktır*” ifadesi yer almaktadır (MEB, 2008: 10).

Mekân algısı; tarihi olayların geçtiği yerleri hayallerinde canlandırabilme, tarih derslerinde harita ve küre kullanabilme, tarih haritaları çizebilme, harita üzerinde konumu, komşuları, yönü belirleyebilme, yerleşim bölgesinin sınırlarını çizebilme, genişlemeyi gösterebilme ve haritayı yorumlayabilme olarak ifade edilebilir.

Öğrencilerde mekân algısının gelişmesi soyut olayların somutlaşması ve öğrenci zihninde anlamlandırılması açısından yararlı olacaktır. Bunun gerçekleşmesi konu ile ilgili haritaların kullanımına bağlıdır. *Dünyanın neresinde olursa olsun insanlar her zaman yaşadıkları mekân hakkında bilgi edinmek istemişlerdir. Bu bağlamda yeryüzündeki farklı mekânlar hakkında bilgi edinmede en önemli kaynaklardan bir tanesi de haritalardır. “Öğrencilerin farklı haritaları okuma becerilerini kazanmaları mekânların anlaşılması açısından da son derece önemlidir”* (Kızılçaoğlu, 2007: 342). Harita kullanımı birçok alanda olduğu gibi tarih derslerinde de mekâna dair bilgiler edinilmesi, işlenen konunun gerçek hayatla ilişkilendirilmesi ve öğrenmede görsel destek sağlanması açısından önemlidir. Bilindiği üzere tarih öğretmenlerinin derslerinde kullandığı en önemli ders materyali tarih atlasları ve duvar haritalarıdır. Ancak haritaların tarih derslerinde belli devletlerin sınırları ile göç yollarını göstermek dışında kullanılmaları yaygın değildir (Öztürk, 2011:184). Ayrıca, tarihte meydana gelen olayları kavrayabilmek olayı ilgilendiren mekânların özelliklerini bilmeyi gerektirmektedir (Öztürk, 2011a: 84).

Tarih derslerinde ve tarihi olayların öğretiminde haritalardan faydalanmanın gerekliliği üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bazı araştırmacılar haritadan faydalanmayan bir tarih öğretmenini gerçeklerden uzak ve verimsiz olarak nitelmiştir. Bunlardan Baltacıoğlu'nun, tarih öğretiminin kitap ibarelerinden kurtarılması gerektiğine dikkat çekerek, olayların meydana geldiği yerlerin resimleri ve haritaları kullanılmasını tavsiye ettiğine dikkat çekilmektedir (Ata, 2000). Geleneksel tarih eğitim sisteminde öğrenci için temel öğretim aracının ders kitabı olduğunu belirten Ata, ikinci önemli aracın haritalar olduğunu vurgulamaktadır. Crowder; öğrencilerin savaşları, akınları, keşifleri, medeniyetlerin kuruluşlarını ve etkileşimlerini harita üzerinde daha anlaşılır bir şekilde hayal edebilirlerse tarih öğrenmenin, anlamlı ve yararlı olacağına işaret etmektedir (2001). Dolayısı ile öğrencilerin derslerde tarih atlaslarını yanlarında bulundurmaları, ders sırasında atlaslardaki haritaları kolaylıkla kullanabilmeleri bakımından gereklidir. Tarih atlaslarının öğretimde kullanımı bölgesel çatışmaların incelenmesinde, bir ülkenin coğrafi genişlemesinin keşfinde ve toprak eklenmesinin bir ülkenin büyümesi üzerindeki etkilerini anlamada öğrencilere yardımcı olacak ana kaynaklardandır.

“Tarih öğretiminde haritaların kullanımının öğrenciler ve araştırmacılar için kazanımı çok olsa da, ülkemizde etkili bir harita kullanımına dayalı tarih öğretimi ve

araştırma yapılmadığı, ülkemizde hala nitelikli bir tarih atlasının bulunmamasından da anlaşılabilir” (Gümüüşü, 2008:131). Ayrıca tarih öğretiminde haritaların öneminin vurgulanmasına karşılık; tarih öğretmenlerinin harita kullanma konusunda sıkıntılar yaşadıkları ve haritaları kullanmadıkları da anlaşılmaktadır (Şengül ve Akça, 2009; Zaman ve diğerleri, 2011). Bu konuda yapılan bazı araştırmalarda öğretmenlerin “harita bilgi ve becerilerinin yeterlilik durumu bakımından kendilerini yeterli görmüyorum” diyenlerin oranı %60’tır (Zaman ve diğerleri, 2011). Aynı çalışmada tarih öğretmenlerinin okullarında bulunan haritalarla ilgili görüşleri sorulduğunda %85’i haritaların sayı ve nitelik bakımından yetersiz olduğu ifade edilmiştir (Zaman ve diğerleri, 2011). Öğretmenlerin harita kullanımı ile ilgili olumsuz düşünceleri şöyle özetlenebilir: Bazı tarih öğretmenleri “duvar haritalarının her derste sınıfa taşınmasının yararlı olduğuna inanmamakta, haritaları ön sıralarda oturan birkaç öğrenciden başkasının göremeyeceğini düşünerek, harita ile işlenen derslerde zaman kaybının çok olduğunu belirterek, programı yetiştirememeye endişesi taşımakta” ve haritaların ders için gereksiz materyaller oldukları kanaatine sahiptir. Ayrıca bazı öğretmenler “kendi zihinlerindeki harita bilgilerine öğrencilerin de sahip olduklarını varsaymakta” veya “haritaları kendilerinin ve birkaç zeki öğrencinin anlayabileceği karmaşık ders araçları olarak görmektedir.” Bir grup öğretmen ise “harita konusunda kendi yetersizliklerinden dolayı harita kullanımını ihmal etmektedir” (Şengül Bircan ve Safran, 2013: 468).

Tarih dersleri ve tarih öğretiminde harita kullanımı ile ilgili yukarıda çizilen çerçeveden hareketle bu derste kullanılan duvar haritası, atlas ve ders kitaplarındaki haritalarla ilgili bir değerlendirme yapıldığında kullanılan haritaların amacına hizmet etmekten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca tarih öğretiminde kullanılan duvar haritası, atlas ve ders kitaplarında yer verilen haritalarla ilgili bir standardın olmadığı ilgili literatürden anlaşılmaktadır. Bu konuda kavimler göçü, Türklerin anayurdu, Mezopotamya, tarihi ticaret yolları, Osmanlı devletinin sınırları ve Anadolu’nun Türkleşmesi sürecinde 1461 yılına kadar varlığını devam ettiren Trabzon Rum Devleti’ni gösteren ve Balkan Savaşları sonunda Osmanlı devletinin batı sınırlarını gösteren haritalar doküman olarak incelenecektir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan ve tarihi olayların açıklanmasında/öğretiminde kullanılan haritaların etkililiği üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Bu kapsamda çalışmada tarih öğretiminde kullanılan haritaların taşıması gereken nitelikler, haritaların tarihi olayın geçtiği coğrafi şartları yansıtıp yansıtmadığı, haritaların kullanılan metinle uyumluluğu irdelenerek söz konusu haritalarla ilgili elde edilen bulguları tartışmaya açmak amaçlanmaktadır. Bu genel amaç kapsamında; duvar haritası, atlas ve ders kitaplarında kullanılan haritalarla ilgili kısa bir değerlendirme yapılarak, haritaların sahip olması gereken nitelikler ile tarihi olayın geçtiği mekânın coğrafi özelliklerini yansıtıp yansıtmadığı üzerinde durulacaktır.

Yöntem

Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Orta öğretim tarih ders kitapları, duvar haritaları ve atlaslardan alınmış olan 21 harita doküman analizine tabi tutularak; önce tarih öğretiminde kullanılan haritaların bir haritanın sahip olması gereken nitelikleri taşıyıp taşımadığı incelenmiş, sonra tarihi olayın geçtiği coğrafi şartları yansıtıp yansıtmadığı irdelenmiştir. Doküman analizine tabi tutulan haritaların bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılıp dağıtılan 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda kullanılan tarih ders kitaplarından seçilmiştir. Analiz edilen haritaların bir kısmı Almanya'da Berlin eyaletinde kullanılan tarih kitaplarından (Geschichte Plus) ve Die Reise in die Vergangenheit (Geçmişe Yolculuk), Kanada'da kullanılan ders kitabından (Canadian History 7.), bir kısmı tarih atlasından, bir kısmı Türkiye'de kullanılan duvar haritalarından bir kısmı ise İngilizce yayınlanmış duvar haritalarından alınmıştır. Türkiye ve bazı yabancı ülkelerdeki ders kitabı ve duvar haritalarının kullanılması kıyaslama ve durum tespiti amaçlıdır. Haritalarla ilgili değerlendirme yaparken önce haritaların genel özellikleri üzerinde durulacak, bazı harita örneklerinden hareketle haritaların özelliklerine dikkat çekildikten sonra; kavimler göçü, Türklerin Orta Asya'dan göçü, ticaret yolları, Mezopotamya, Osmanlı Devletinin gelişmesi ve sınırlarını gösteren harita örneklerinden hareketle bir durum tespiti yapılmıştır.

Haritaların özellikleri

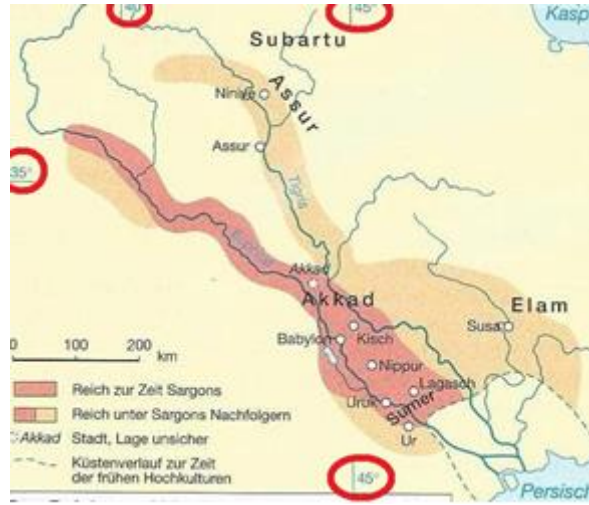
Yerkürenin büyüklüğü ve kendine özgü şeklinden dolayı yerküre üzerinde cereyan eden olayların mekânla ilişkilendirilerek gösteriminde haritaların kullanılması gerekmektedir. Yerküre üzerindeki unsurların gösteriminde harita yapmanın zorluğu gereği, haritalarda gösterilmek istenen alanlar ve mesafelerde bozulmalar meydana gelmektedir. Harita yapımında kullanılan projeksiyonlar harita üzerinde gösterilen alanın ya gerçekten daha büyük veya daha küçük gösterilmesine yol açmaktadır¹. Aynı şekilde harita üzerinde gösterilen mesafelerin de daha yakın veya daha uzak gösterilmesi söz konusu olmaktadır. Bu konudaki tipik örnek bazı haritalarda Afrika kıtasının Güney Amerika Kıtasından daha küçük görünmesidir (Akengin, 2009: 207). Bunların dışında haritaların teknik bir takım özelliklere de sahip olması gerektiği bilinmektedir. Bunlar arasında haritanın anahtarı olup, haritayı kullananların harita üzerinde gösterilen şekil ve işaretleri anlamasını sağlayacak lejand, haritadaki yönleri algılama konusunda rehberlik edecek yön işareti ve mesafeler konusunda doğru çıkarımlarda bulunmayı sağlayacak ölçek, konumlandırmanın doğru yapılabilmesi için meridyen ve paralel numaraları ilk hatırlananlar arasındadır. Dağtekin (1977) okullar için kullanılan haritanın ölçekli ve hassas olması gerektiğine işaret etmektedir. Yukarıda ifade edilen özellikler bir haritanın olmazsa olmazlarındandır.

Bulgular

Bu başlık altında; duvar haritası, atlas ve ders kitaplarında kullanılan haritalarda bulunması gereken hususlar ile ilgili kısa bir değerlendirme yapılarak, öğretim aracı olarak kullanılan haritaların, tarihi olayın geçtiği mekânın coğrafi özelliklerini yansıtıp yansıtmadığı üzerinde durulacaktır.

¹ Bu konuda Turğut Bilgin, Genel Kartoğrafya, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, 1987 ve Murat Tanrıkkulu, Haritaya Davet, Yeditepe Yayınevi 2013'e bakılabilir.

Şekil 1. Bir Alman Ders Kitabında Kullanılan Haritada Yer Alan Özellikleri (Funken, 2009)

Haritalarda konumlandırmanın doğru yapılabilmesi için koordinat sistemi ile ilgili bilgi veren paralel ve meridyenlerin yer alması gerekmektedir. Şekil 1'de Mezopotamya konusu ile ilgili bilgi vermek üzere bir Alman ders kitabında kullanılan harita örneği yer almaktadır (Funken, 2009). Bu haritada yer alan paralel ve meridyenler kırmızı daire içinde gösterilmiştir. Haritanın kendi lejantın da renklerin ve işaretlerin ne anlama geldiği verilmiştir. Ayrıca haritanın ölçeği de çizik ölçekle gösterilmiştir. Ancak haritada yönleri ayırt edici bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 2. Bir öğrenci ders kitabında coğrafi özelliklerin gösterilmesine örnek bir harita (Fiehn, 1996)

Şekil 2'deki haritada renklendirme ile tarım alanları, ormanlar ve bitki örtüsü, tarama yöntemi ile dağlık alanlar gösterilmiştir. Kutup dairesini belirten çizgi, ölçek haritada yer alan unsurlardandır. Ancak konumlandırmada kullanılacak olan paralel ve meridyenler ile yön işareti gösterilmemiştir.

Şekil 3. Kanada Tarih Ders Kitabından Harita Örneği (Bain, 2008: 47)

Şekil 3'teki harita incelendiğinde haritada konumlandırmada kullanılacak paralel ve meridyen numaralarının bulunmadığı, buna karşılık yön işaretinin yer aldığı görülmektedir. Haritada bölgeleri göstermek üzere kullanılan renklerin açıklaması lejantta verilmiştir. Ayrıca ana akarsular da haritada gösterilmiştir.

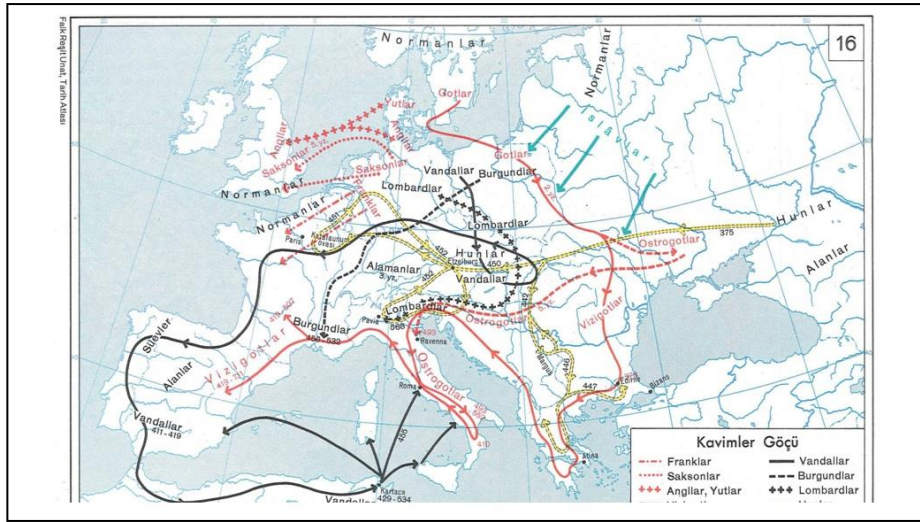
Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'teki örnek haritalar dikkate alındığında ders kitaplarında kullanılan haritalarda bulunması gereken nitelikler ile coğrafi unsurların kolayca gösterilmesinin mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4'teki harita kavimler göçü sırasında takip edilen yollar gösterilmiştir. Öğrencilerin bireysel kullanımı için hazırlanmış olan Tarih Atlasında yer alan bu haritada, haritanın temel öğelerinden harita başlığı, konum belirlemede kullanılacak paralel ve meridyenler ile lejant yer almaktadır. Haritada yön belirlemede kullanılacak yön işareti bulunmamaktadır. Ayrıca Kavimler Göçü'nün gelişim sürecini algılamada kolaylık sağlayacak coğrafi unsurlar bulunmamaktadır. Örneğin Kavimler Göçüne sebep olan ve Orta Asya'dan gelen Hunların niçin Karadeniz'in güneyinden Anadolu üzerinden değil de Karadeniz'in kuzeyinden geçen bir

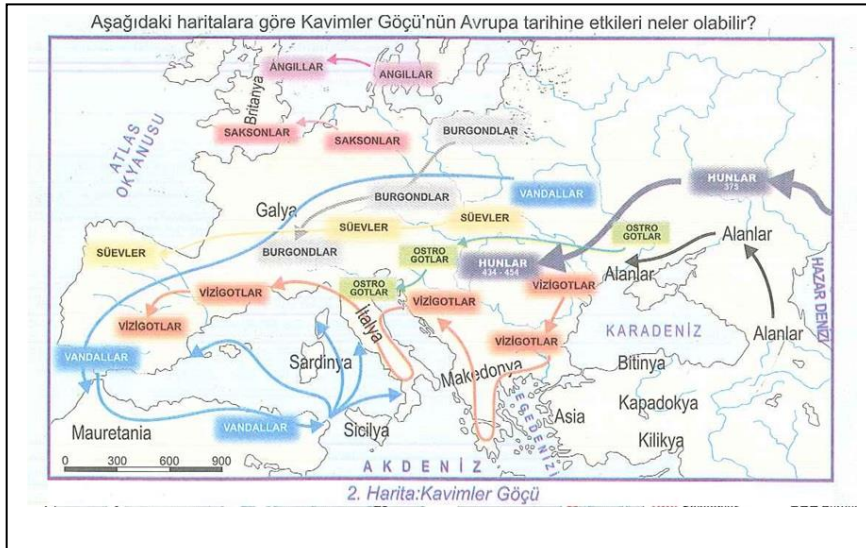
güzergâh takip ettiklerini anlamaya yarayacak coğrafi bilgiye Şekil 4'te verilen haritadan ulaşmak mümkün değildir. Bu haritanın verilmek istenen bilginin

çokluğundan dolayı karmaşık ve anlamayı güçleştirici bir özelliğe sahip olduğu da görülmektedir. Birden fazla haritada verilmesi gereken bilginin bir haritada verilmek istenmesinin okul haritaları ve atlaslarında eğitime elverişli olmayan bir durum ortaya çıkarttığına Dağtekin (1977) işaret etmektedir.

Şekil 4. Kavimler göçü ile ilgili tarih atlasında kullanılan harita örneği (Unat, 2000)

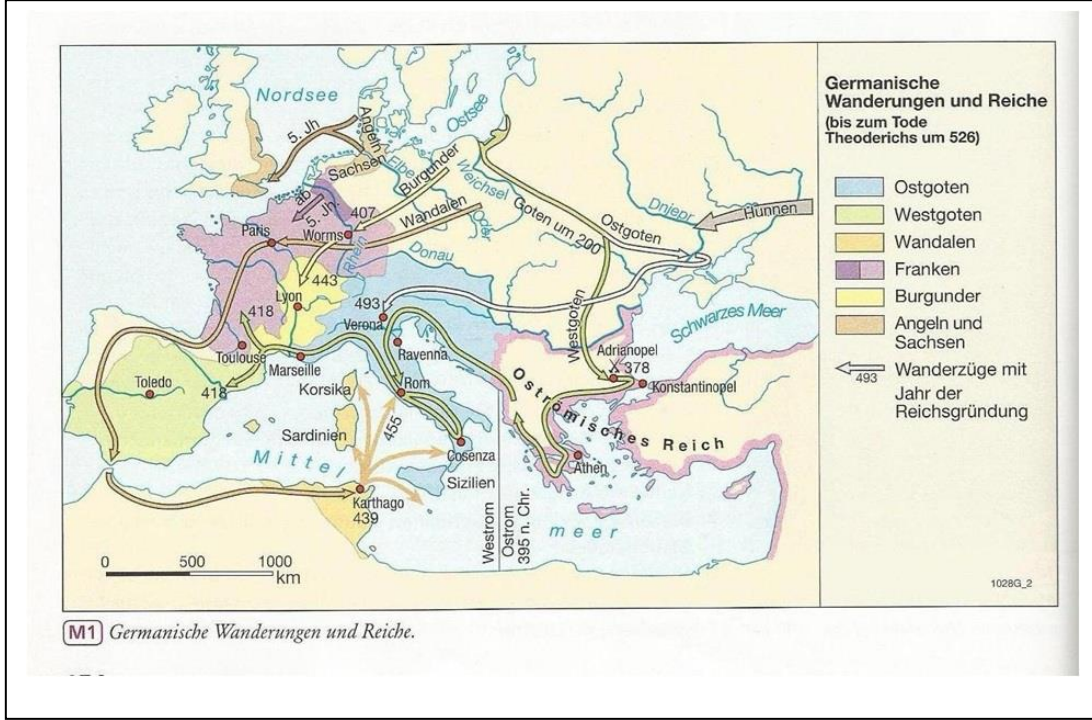
Şekil 5. Kavimler Göçü İle İlgili Ders Kitabında Yer Alan Harita (Çağlayan, 2011: 79)

Şekil 5'te Kavimler Göçü ile ilgili ders kitabında yer alan harita incelendiğinde haritada konumlandırmada yararlanılacak paralel ve meridyenler ile yön işaretinin olmadığı görülmektedir. Harita Kavimler Göçünden etkilenen kavimler ve göçlerin yönleri değişik renk ve kalınlıktaki çizgilerle belirtilmiş, harita üzerindeki işaretleri anlamaya yarayacak lejant verilmemiştir. Aynen Şekil 4'te verilen haritadaki gibi

göçlerin niçin Karadeniz'in kuzeyini takip ettiği konusunu anlamlandırma bakımından fikir yürütmeye yaracak bir coğrafi bilgi olmadığı gibi karmaşık bir haritadır.

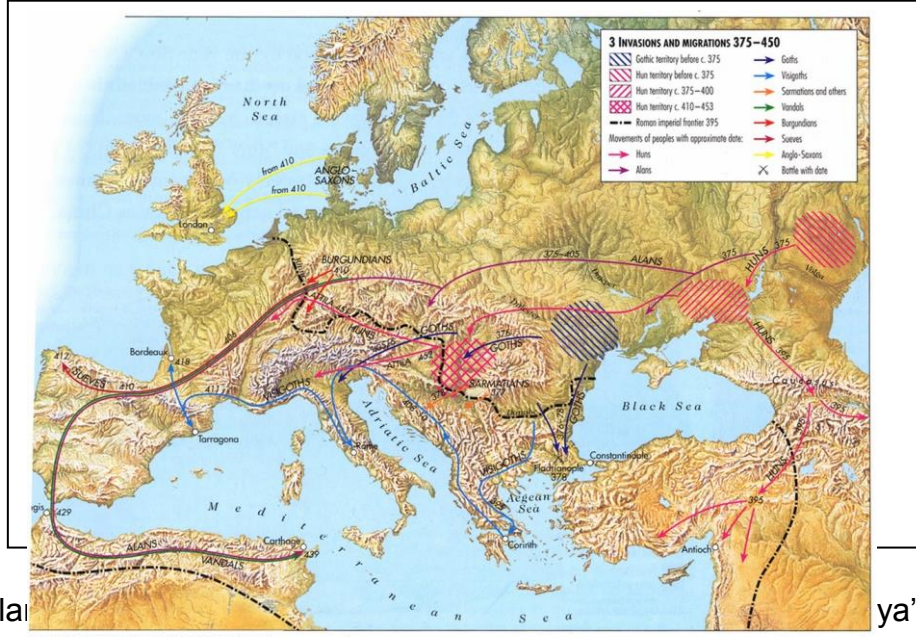
Şekil 6. Kavimler Göçü ile ilgili bir Alman ders kitabında yer alan harita (Ebeling, 2010)

Şekil 6'te yer alan Alman ders kitabından alınmış olan Kavimler Göçü ile ilgili harita incelendiğinde Şekil 5'teki haritaya benzer niteliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şekil 5'teki haritadan tek farkı Şekil 6'te yer alan haritada renkler ve göç istikametlerini anlama konusunda kullanılacak lejantın bulunmasıdır. Şekil 6'teki haritada da yönleri anlama konusunda yol gösterici olacak yön işareti ile göçleri yönlendiren coğrafi şartları anlama konusunda rehberlik edecek herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

Şekil 7'deki Kavimler göçü ile ilgili Atlas of World History'den alınmış harita incelendiğinde ise Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6'tekinden farklı olarak renk ve taramalarla Orta Asya'dan batıya yönelik göçlerin yönünü belirleyen ana unsurun dağ sıraları ve dağların uzanış yönü olduğu anlaşılmaktadır. Bu haritada yön işareti ile konumlandır-

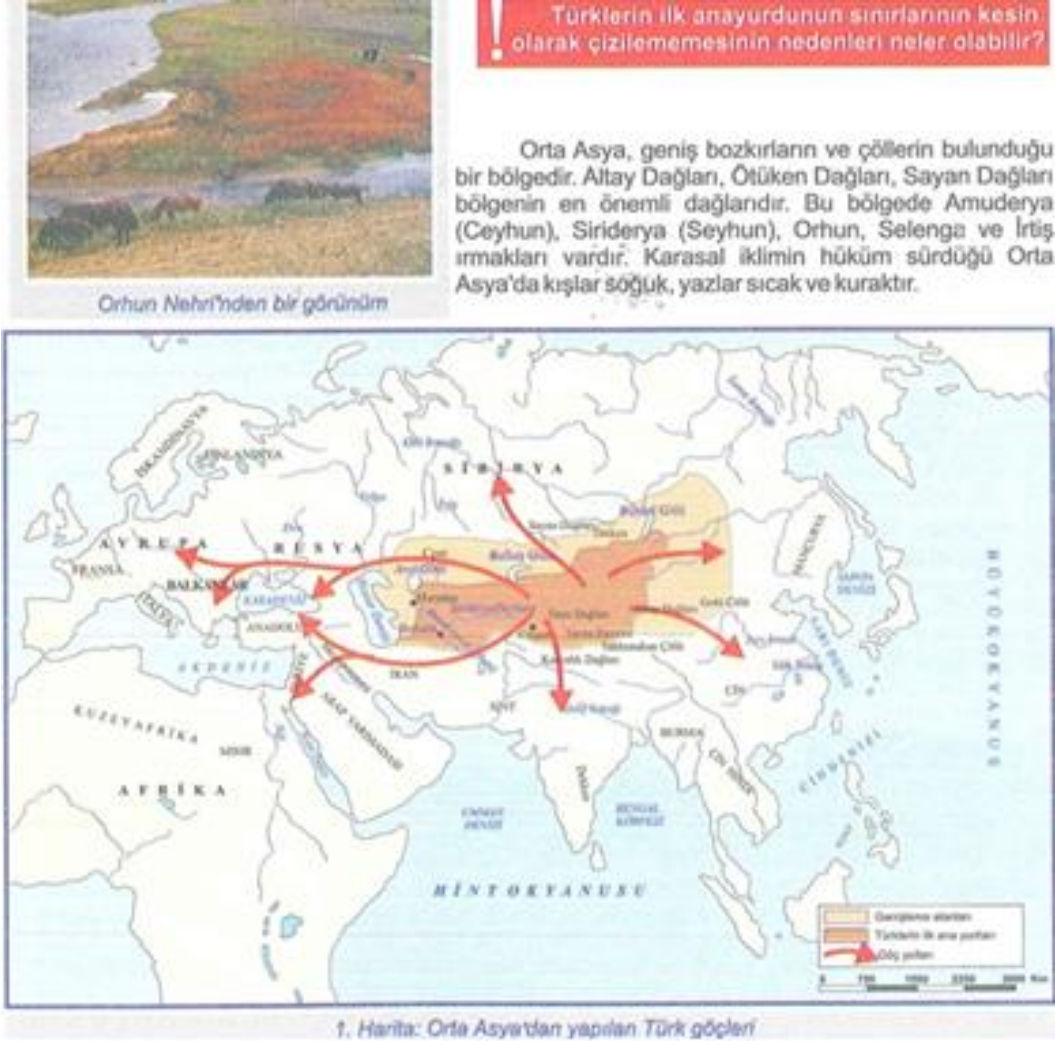
Şekil 7. Kavimler Göçü Konusunda Kullanılan Bir Harita (Edmonds, 2002:57)

mada kullanı... ya'dan batıya yönelen Hunların Karadeniz'in doğusunda yer alan karkas ağlarını aşarak Anadolu'dan batıya ilerlemek yerine Karadeniz'in Kuzeyinde yer alan alçak alanlardan Avrupa'ya yöneldikleri anlaşılmaktadır. Dolayısı ile Şekil 7'de yer alan harita incelendiği zaman Orta Asya'dan batıya yönelen göçleri organize eden ana unsurun coğrafi şartlar olduğu anlaşılabilmektedir.

Baltacıoğlu'nun işaret ettiği gibi tarih öğretiminin kitap ibarelerinden kurtarılması ilkesinden hareketle, olayların meydana geldiği yerlerin resimleri ve haritaları kullanılmasını tavsiyesine uygun olarak tarih ders kitabında kullanılan fotoğraf ve harita Şekil 8'de verilmiştir (Ata, 2000). Şekil 8'deki harita ve haritanın yanındaki bilgi incelendiğinde haritanın Türklerin ilk anayurdunun sınırlarını göstermek üzere hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu harita ile ilişkilendirilerek verilmiş olan bilgi ile Türklerin ilk anayurdunun sınırlarını belirleyen harita incelendiğinde haritanın yanındaki açıklamada Türklerin anayurdunun sınırları olarak Amuderya, Siriderya, Orhun, Selenga, İrtiş Irmaklarından bahsedilmektedir. Ancak harita üzerinde Orhun ve Selenga nehirleri gösterilmemiştir (Çağlayan, 2011: 73). Dolayısı ile metinde verilen bilgi ile haritada verilenler birbirini tamamlamamaktadır. Şekil 8'deki harita da Türklerin ilk anayurdunu konumlandırmada kullanılabilecek koordinatlar ve yön işareti de bulunmamaktadır. Konuyu öğrenmede destekleyici amaçla kullanılan haritada bilgi eksikliği olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 8. Türklerin İlk Anayurdunun Sınırlarını Gösteren Ders Kitabındaki Harita (Çağlayan, 2011: 73)

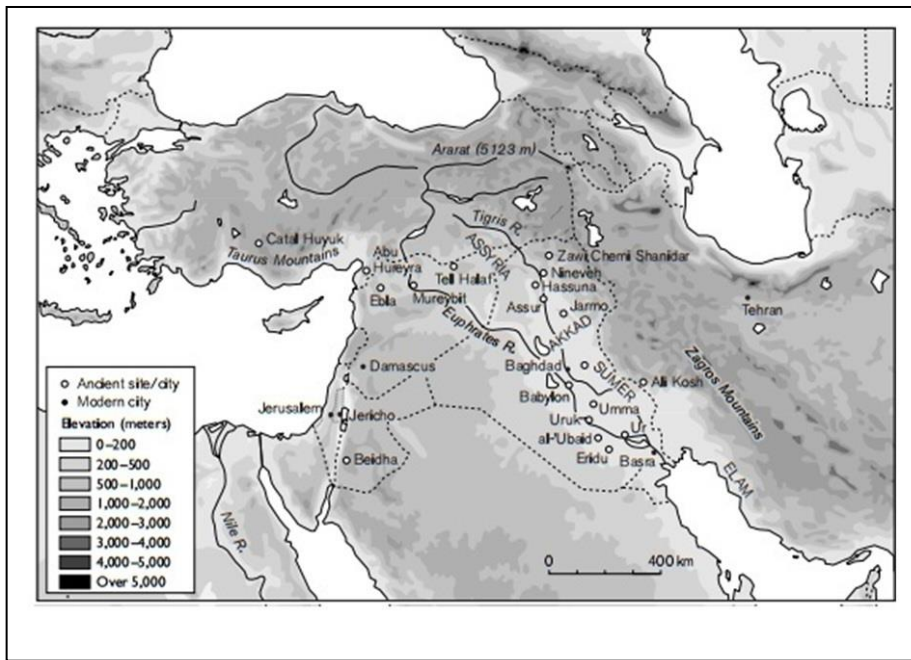

Şekil 9'de verilen duvar haritası Türklerin Anayurdu ve Göç Yollarını göstermektedir. Haritada koordinat sistemi ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Haritanın ölçeği kesir ölçek olarak verilmiştir. Haritadaki işaret ve renkleri okumaya yardımcı olacak anahtar verilmiş ancak, haritada yön tayini konusunda rehberlik yapacak yön işareti konulmamıştır. Harita okumada hatalı bir yaklaşım olan haritanın yukarı kısmının kuzeyi gösterir anlayışının bu duvar haritasında da kabul edildiği anlaşılmaktadır. Haritada zemin düz bir mekân olarak ele alınmış, fiziki coğrafya unsurları ile ilgili bilgiler yazı ile (Kafkaslar, Karanlık dağları gibi) verilmiştir.

Şekil 9. Türklerin Anayurdu ve Göç Yollarını Gösterir Duvar Haritası

Şekil 10. Mezopotamya (Christian, 2004)

Şekil 10'da Tarama yöntemi ile siyah beyaz yapılmış Mezopotamya'yı gösteren harita incelendiğinde yükselti kademelerinin koyu renklerle belirlendiği ayrıca sıra dağların isimlerinin yazılarak (Zagros Mountains, Taurus Mountains gibi) gösterildiği anlaşılmaktadır. Haritada yön konumlandırmada kullanılacak yön işareti ile paralel ve meridyen numaraları eksiktir. Dağ isimlerinin yazılmış olması, gölgeleme ile yükselti kademelerinin verilmiş olması ile nehirlerin gösterilmiş olması bölgenin coğrafi şartlarını yansıtmada yardımcı olduğu ifade edilebilir.

Şekil 11. Ders Kitabında Mısır Ve Mezopotamya'yı Gösteren Harita (Çağlayan, 2011: 49)

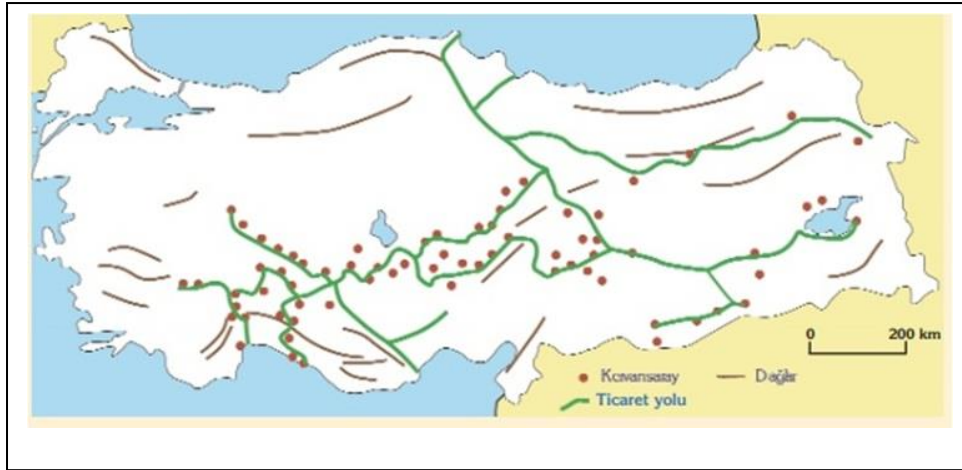

Şekil 11'deki Mısır ve Mezopotamya'yı gösteren harita incelendiğinde harita üzerinde coğrafi şartları yansıtacak herhangi bir işaretin bulunmadığı, bölgenin düz bir satıh olarak alındığı, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının yayılım alanını göstermeyi amaçlayan haritanın bir haritada bulunması gereken niteliklerden konumlandırmada yol gösterici olacak paralel ve meridyen numaraları ile yön işaretine sahip olmadığı görülmektedir. Haritayı anlamlandırmada kullanılacak olan lejantta kullanılan renklerin ayırt edici nitelikte olmadığı dikkati çekmektedir. Şekil 10 ve Şekil 11'da Mezopotamya'yı gösteren haritalar incelendiğinde Şekil 10'daki haritanın siyah beyaz olmasına karşın bölgenin coğrafi şartlarını yansıtmada bakımından daha kullanışlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihi dönemlerde, ticaret yollarının dağılımını gösteren haritaların incelenmesi, ders kitaplarında kullanılan haritaların nitelikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Öncelikle Milli Eğitim Banklığının yayınlamış olduğu lise tarih ve coğrafya kitaplarında verilen bilgi ve kullanılan haritaların birbiri ile örtüşmesi beklenir. Ancak bu beklentinin gerçekleşmediği görülmektedir. Burada önce lise coğrafya ders kitabında yer alan bilgi ve harita verilerek tarih kitabındaki konu ile ilgili harita ile ilişkilendirilecek, daha sonra diğer ülkelerde kullanılan harita ile kıyaslaması yapılacaktır.

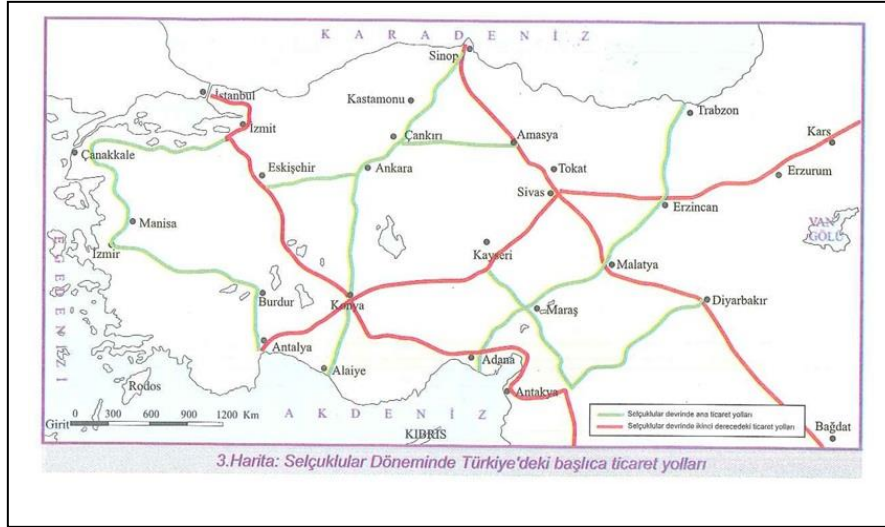
Eski dünya karaları arasında doğal köprü niteliğinde önemli bir geçit konumuna sahip Anadolu topraklarından tarih boyunca önemli yollar geçmiştir. Eski ticaret yolları, ülkemizin yeryüzü şekillerine bağlı olarak uzanmıştır (Web-1). Binlerce yıl kullanılan, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan yol güzergahları, Anadolu'nun fiziki coğrafya özelliklerinin kontrolündeki doğal yollar, geçitler, boğazlar çoğunlukla da vadiler olmuştur (Web-1).

Şekil 12. Coğrafya Ders Kitabında Ticaret Yollarını Gösteren Harita

Şekil 12 incelendiğinde haritanın sahip olması gereken niteliklerden yönler, paralel ve meridyenlerle ilgili bir bilgi olmadığı görülmektedir. Lejanttan harita üzerinde kervansaraylar, dağlar ve ticaret yollarının gösterildiği anlaşılmaktadır. Ders kitabında yer alan “Binlerce yıl kullanılan, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan yol güzergâhları, Anadolu'nun fiziki coğrafya özelliklerinin kontrolündeki doğal yollar, geçitler, boğazlar çoğunluklada vadiler olmuştur” bilgisinin konuyu açıklamak üzere verilen harita ile uyumlu olmadığı, geçitler, vadiler gibi coğrafi unsurların haritaya yansımadağı görülmektedir. Anadolu'dan doğuya doğru uzanan ticaret yollarının Türkiye'nin doğu sınırlarında sona erdiği imajı verilmektedir.

Şekil 13. Lise Tarih Ders Kitabında Ticaret Yolları İle İlgili Harita (Çağlayan, 2011: s.186)

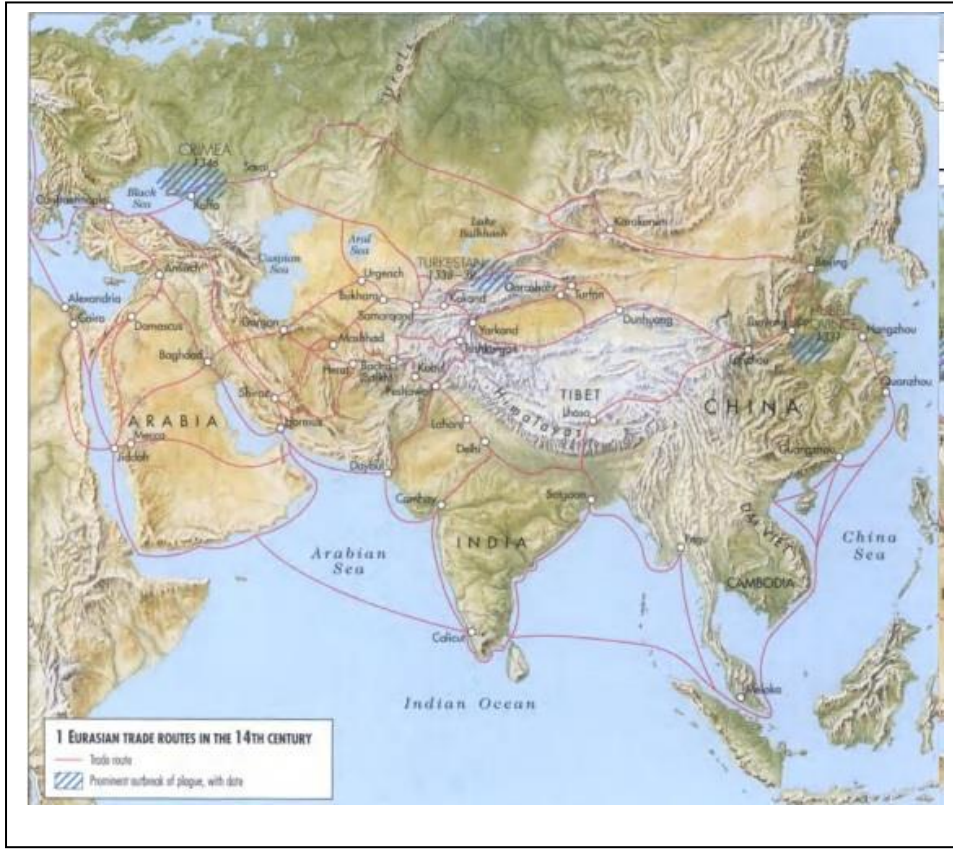

Şekil 13'deki haritada konumlandırma ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Lejanttan Selçuklular dönemindeki ana ve ikinci derecede ticaret yollarını gösterdiği anlaşılan haritada bu yolların güzergâhını belirleyen herhangi bir coğrafi unsurla ilgili bilgi yer almamaktadır. Şekil 12 ve şekil 13'deki haritalar karşılaştırıldığında coğrafya ve tarih derslerinde kullanılan haritaların içerik bakımından uyumlu olmadığı da görülmektedir.

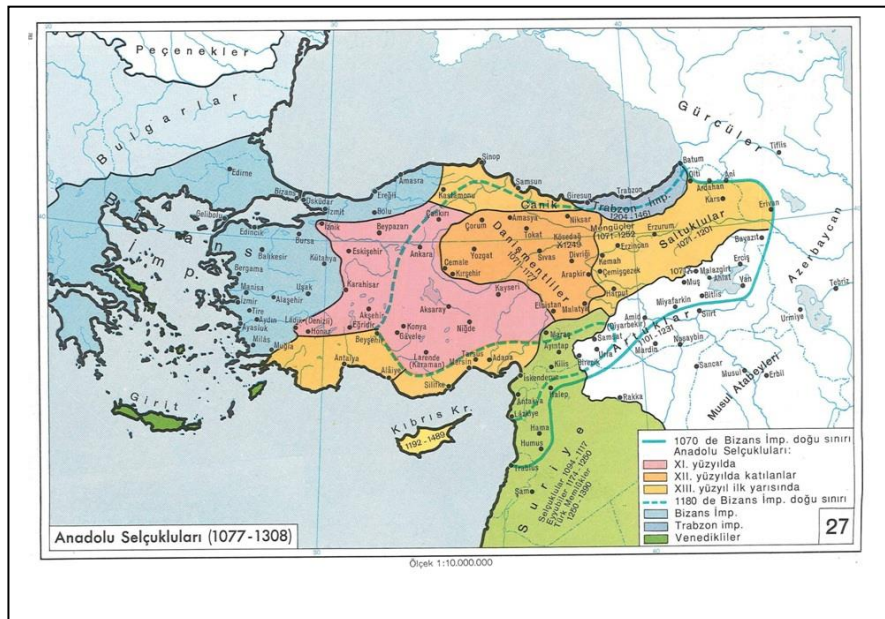
Şekil 14'teki harita incelendiğinde harita üzerinde renklendirme ile yüzey şekilleri hakkında genel bir kanaat oluşturmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısı ile ticaret yollarının takip ettiği güzergâh hakkında genel bir kanaat vermeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 12, Şekil 13 ve Şekil 14 birlikte değerlendirildiğinde genel olarak Şekil 12 ve Şekil 13'de Anadolu'nun düz bir satıh olarak verildiği, özellikle Şekil 13'de Anadolu'da ticaret yollarının güzergâhını belirleyen coğrafi şartlar hakkında fikir yürütmenin zor olacağı dikkati çekmektedir. Şekil 14'teki haritanın ise ticaret yolları ile bu yolların güzergâhını belirleyen coğrafi şartlar arasındaki ilişkinin kurulması bakımından daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 14. On Dördüncü Yüzyılda Ticaret Yollarını Gösteren Harita (Edmonds, 2002: 104)

Şekil 15. Tarih Atlasında Anadolu Selçuklularının Hâkimiyet Alanını Gösteren Harita (Unat, 2000)

Şekil 15'teki Tarih Atlasından alınan 1100 ve 1300'lü yıllarda Anadolu'da Selçukluların yayılımını gösteren haritada; harita başlığı, konumlandırmada kullanılabilecek koordinat sistemine yönelik bilgilerin olduğu, ölçeğin kesir ölçek olarak verildiği görülmektedir. Haritada yön hakkında çıkarım yapmaya yarayacak yön işareti yoktur. Haritada Türkiye'nin kuzey doğusunda Trabzon imparatorluğu ve onun güneyinde Danişmentliler ile Saltuklular yer almaktadır. Bu iki beylikle Trabzon imparatorluğunu ayıran sınırın oluşumunda etkili olan coğrafi şartlar hakkında bir fikir verecek coğrafi unsur haritada bulunmamaktadır.

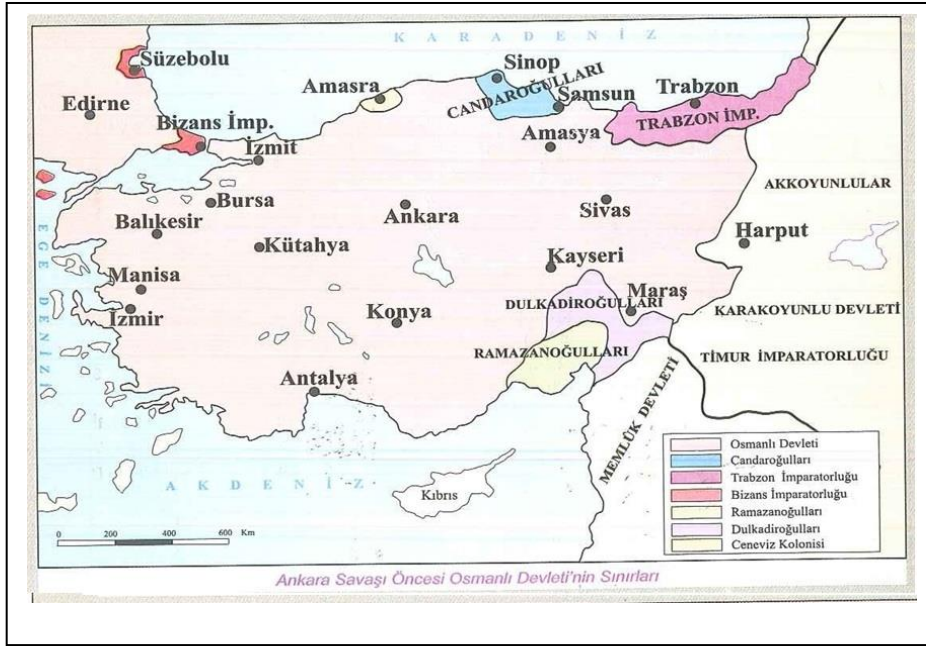
Şekil 16. Anadolu Beyliklerini Gösteren Duvar Haritası

Şekil 16'teki duvar haritası lejant, meridyen ve paralel ile ölçeğe sahiptir. Yön işareti yoktur. Ölçek kesir olarak verilmiştir. Anadolu'nun kuzey doğusunda Trabzon Rum imparatorluğu bulunmaktadır. Trabzon Rum İmparatorluğu güneyde Eretna Devletine komşudur. Trabzon Rum imparatorluğu ile Eretna Devletini ayıran sınır hakkında fikir yürütmeye yaracak coğrafi bilgiye haritadan ulaşmak mümkün değildir.

Şekil 17 incelendiğinde haritanın yön ve konumlandırma ile ilgili bilgilere sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Anadolu'nun kuzeydoğusunda Trabzon İmparatorluğu yer almaktadır. Trabzon İmparatorluğu güneydoğuda Akkoyunlular, güneybatıda Osmanlı devletine sınırdadır. Trabzon imparatorluğunun bu iki devletle olan sınırının coğrafi nedenlerine haritadan ulaşmak mümkün değildir. Anadolu yarımadası haritada dümdüz bir satır olarak verilmiştir.

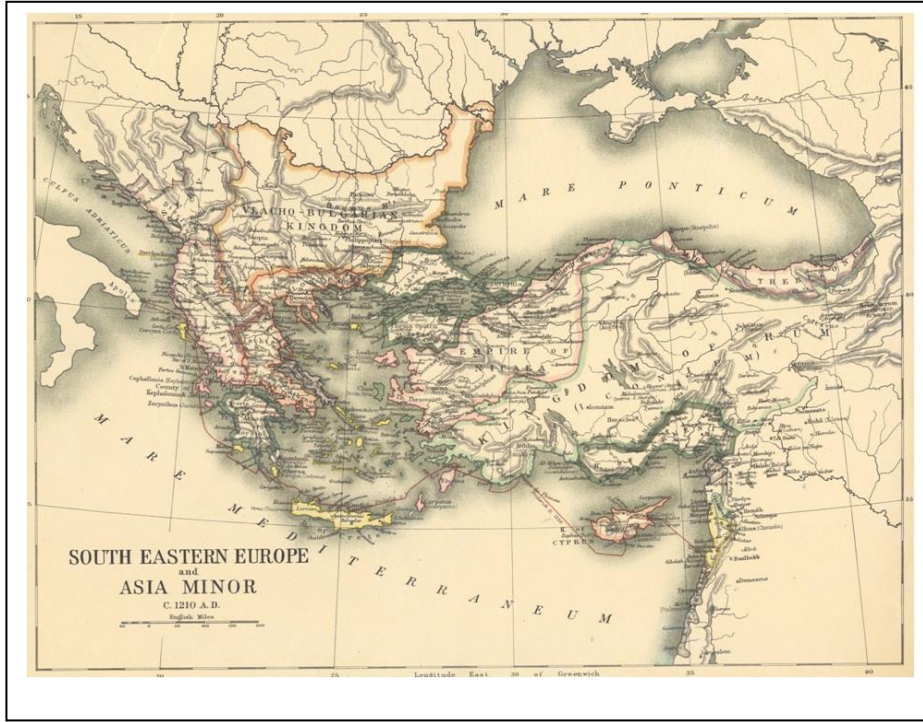
Şekil 17. Tarih Ders Kitabında Ankara Savaşı Öncesi Osmanlı Devletinin Sınırını Gösteren Harita (Köse, 2011a: 18)

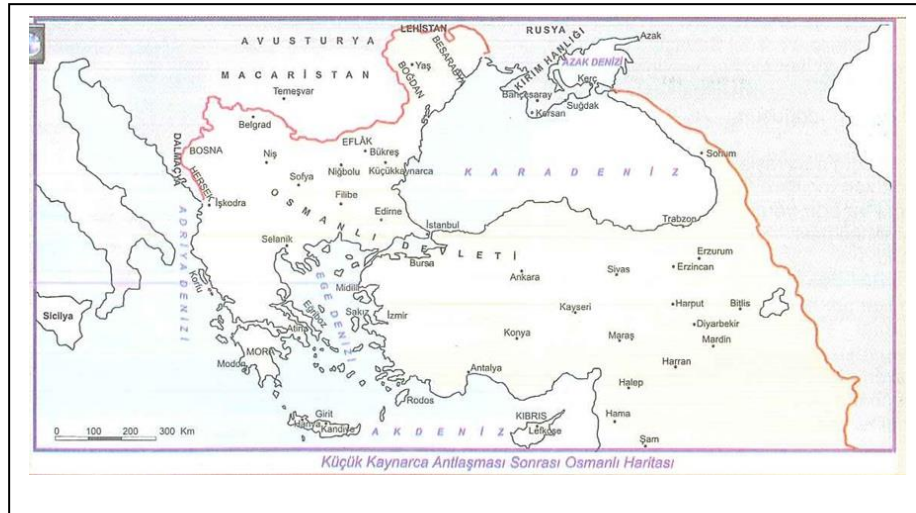
Şekil 18 incelendiğinde haritanın sahip olması gereken niteliklerden sadece yön işaretinin olmadığı görülmektedir. Haritada gölgelendirme veya tarama ile dağlar gösterilmiştir. Bu haritada Trabzon'un güneyinde doğu batı istikametinde bir dağ sırasının uzandığı anlaşılmaktadır. Dolayısı ile Şekil 15, Şekil 16, Şekil 17'nin Şekil 18 ile karşılaştırılması ile Anadolu'nun kuzeydoğusunda Trabzon İmparatorluğu veya Trabzon Rum İmparatorluğunun güneyinde uzanan sıradağların Anadolu'nun Türkleşme sürecinde adeta doğal bir sur görevi yaptığı ve Trabzon veya Trabzon Rum İmparatorluğu olarak bilinen devletin 1461 yılına kadar varlığını sürdürmesini sağladığı anlaşılmaktadır.

Şekil 19'deki harita incelendiğinde haritanın başlığı ve ölçeği dışında bir haritanın olmazsa olmazı olan, yön işareti, lejant, konumlandırmayı sağlayacak meridyen ve paralellerin olmadığı görülmektedir. Harita üzerindeki kırmızı çizgi Osmanlı Devletini komşularından ayıran sınır olmalıdır. Ayrıca Anadolu yarımadasının düz bir satıh olarak gösterildiği ana akarsu şebekesi ile yükseltiler hakkında fikir yürütmeye yarayacak herhangi bir bilgi veya coğrafi unsur olmadığı anlaşılmaktadır.

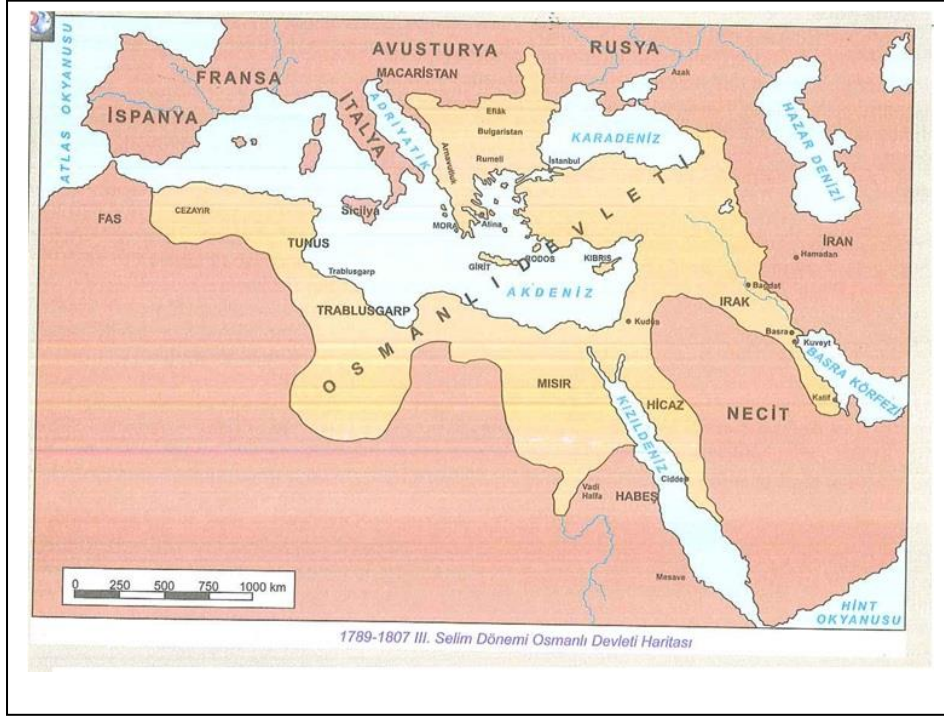
Şekil 18. MS 1200'lü Yıllarda Güneydoğu Avrupa ve Anadolu'yu Gösteren Bir Harita

Şekil 19. Tarih Ders Kitabında Osmanlı Devletinin Sınırlarını Gösteren Harita (Köse, 2011a: 131)

Şekil 20. Tarih Ders Kitabında 1800'lü Yılların Başında Osmanlı Devleti Sınırlarını Gösteren Harita (Köse, 2011a: 137)

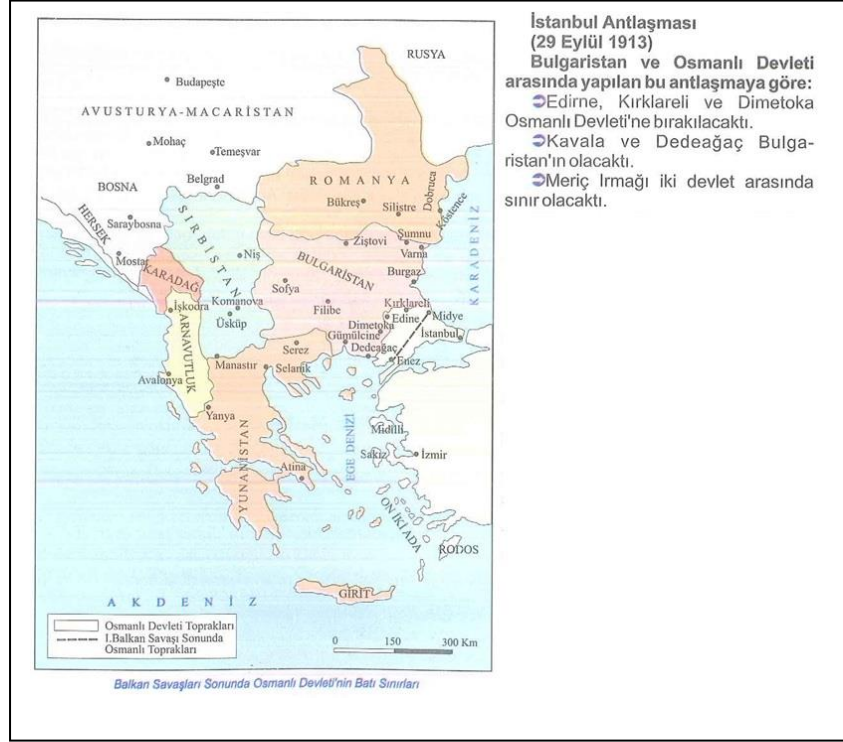

Şekil 20'de Osmanlı devletinin sınırlarını gösteren harita incelendiğinde haritanın sahip olması gereken niteliklerden sadece harita başlığı ve ölçeğin varlığı dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti ile sınırdışı olan devletleri birbirinden ayıran sınırı şekillendiren coğrafi unsurlar hakkında Şekil 20'deki haritadan bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Haritada mekân dümdüz bir satır olarak alınmıştır. Mesela Osmanlı devletinin doğu sınırlarının hemen hemen kuzey güney istikametinde düz bir çizgiyi takip edecek şekilde devam etmesinin sebebi ile ilgili çıkarım yapmaya yarayacak herhangi bir bilgi yoktur. Aynı şekilde Osmanlı devletinin kuzey Afrika'daki sınırının Trablusgarp'ın güneyinde niçin güneye doğru inmektedir? sorusunun coğrafi bir cevabına haritadan ulaşmak mümkün değildir. Güneyden kuzeye doğru akan Nil nehrinin Osmanlı sınırından itibaren yok olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin ne olabileceği bir soru işareti olarak kalmaktadır. Basra körfezine akımlı iki nehirden biri olan Dicle haritada gösterilmiş ancak Fırat nehri yoktur.

Şekil 21'deki harita incelendiğinde harita başlığı, lejant ve ölçeğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Haritada coğrafi unsurlara yer verilmeyip mekân düzlem olarak alınmıştır. Haritanın yanında verilen metin bilgisinde Osmanlı devleti ile Bulgaristan

arasında Meriç nehrinin sınır olduğundan bahsedilmiş ancak harita üzerinde Meriç nehri gösterilmemiştir.

Şekil 21. Balkan Savaşı Sonunda Osmanlı Devletinin Batı Sınırlarını Gösteren Harita (Köse, 2011: 195).

Şekil 19, Şekil 20 ve Şekil 21 birlikte ele alındığında ders kitabında kullanılan haritaların teknik olarak haritanın sahip olması gereken meridyen, paralel ve yön işaretine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bunların dışında Osmanlı devleti ile diğer devletleri bir birinden ayıran sınırları şekillendiren coğrafi unsurlar hakkında haritadaki bilgileri kullanarak çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Kalın çizgiler, tarama, gölgeleme veya isimlerin yazılması yoluyla yüzey şekilleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değillerdir. Ayrıca ana akarsulara da yer verilmediği anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada tarih atlası, duvar haritası ve ders kitaplarından örnek alınan 21 haritanın incelemesinde elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye'de tarih ders kitaplarında kullanılan haritalarda mekânın düz bir satır olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada örnek alınan 21 haritanın ilk üçü bir bütün olarak incelendiğinde tarihi olayın geçtiği mekânın coğrafi şartlarının haritalara

yansıtabileceği dikkati çekmektedir. Ders kitaplarındaki haritalarda coğrafi unsurları yansıtmak bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Haritaların olmazsa olmazlarından olan, yön işareti, konumlandırmada kullanılacak meridyen ve paralellerin çoğunun haritada yer almadığı, yüzey şekilleri konusunda çıkarım yapmaya yarayacak bilginin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Haritalarda konumlandırma yapmada kullanılacak bilgilerden paralel ve meridyenlere Alman ders kitaplarında yer verildiği dikkati çekerken, yön işareti gösterilmemiştir. Kanada ders kitaplarında paralel ve meridyenlerin olmadığı, yön işaretinin verildiği görülmektedir. Türkiye'deki ders kitaplarında ise hem yön işareti, hem de paralel ve meridyenler yoktur. Atlaslarda ise Türkiye'de kullanılan tarih atlaslarında mekân genellikle düz bir satıh alınırken, Atlas of World History'de yüzey şekilleri tarama ve gölgeleme yöntemi ile gösterilmiştir. Duvar haritalarında da Türkiye'de tarih derslerinde kullanılan duvar haritalarında yeryüzü düz genel olarak bir satıh olarak düşünülmüş, yer yer yüzey şekilleri ile ilgili bilgiler yazı ile belirtilmiştir.

Ders kitapları ve atlaslarda yanlış olan haritanın yukarısının kuzeyi gösterdiği yaklaşımının genel olarak benimsenmeye devam ettiği, sadece Kanada ders kitaplarında her haritaya mutlaka yön işareti konulduğu görülmektedir.

Kavimler göçünü açıklamak üzere ders kitapları, duvar haritası ve atlaslardaki haritaların içerik olarak benzer olduğu, kavimler göçünün yönünü belirleyen coğrafi şartları yansıtmada konusunda yetersiz kaldıkları anlaşılmaktadır. Sadece Atlas of World History'de yer alan haritanın coğrafi şartları yansıtmada konusunda konuyu destekleyici nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Türklerin Anayurttan göçlerini ve göç yollarını gösteren haritaların, hem göç yollarını etkileyen coğrafi şartları yansıtmada, hem de metin içerisinde verilen bilginin harita ile desteklenmesi konusunda eksiklere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Mısır ve Mezopotamya'yı gösteren haritalar incelendiğinde ders kitabındaki haritada, bölgenin düz bir satıh olarak alındığı, bir haritada bulunması gereken niteliklerden konumlandırmada yol gösterici olacak paralel ve meridyen numaraları ile yön işaretine sahip olmadığı görülmektedir.

Tarihi dönemde Anadolu üzerinden geçen ticaret yollarının geçtiği güzergâhları gösteren haritaların incelenmesi özellikle ders kitaplarında kullanılan haritaların amaca uygun olup olmaması bakımından önemli bilgiler vermektedir. Milli

Eğitim Bakanlığının hazırlatıp yayınlamış olduğu lise tarih ve coğrafya kitaplarında verilen bilgi ve kullanılan haritaların birbiri ile örtüşmediği anlaşılmaktadır. Coğrafya ders kitabındaki haritanın ticaret yollarının takip ettiği güzergâhın coğrafi şartlarını kısmen yansıttığı, tarih ders kitabındaki haritanın hem teknik bakımdan haritanın sahip olması gereken niteliklere sahip olmadığı hem de ticaret yollarının geçtiği güzergâhın coğrafi şartları hakkında hiçbir şekilde bilgi vermediği görülmektedir.

Selçuklular, Anadolu beylikleri ve Ankara Savaşı sırasında Anadolu'yu ders kitabı, atlas ve duvar haritalarında gösteren haritalar incelendiğinde Anadolu'nun coğrafi şartlarını yansıtan herhangi bir bulguya rastlamak mümkün değildir. Anadolu'daki beyliklerin sınırlarını birbirinden ayıranın ne olduğu belli değildir. Özellikle Anadolu'nun kuzeydoğusunda Karadeniz kıyısında yer alan Trabzon İmparatorluğu veya Trabzon Rum imparatorluğunun İstanbul'un fethi sonrasına kadar varlığını devam ettirmesinin sebeplerinin ders kitaplarında yer alan harita, atlas ve duvar haritalarındaki bilgilerle öğretmek ve öğrenmek zor olsa gerektir.

Tarih ders kitabında yer alan ve Osmanlı devletinin sınırlarını gösteren haritaların hem haritada bulunması gereken nitelikler, hem de kullanım amacına uygunluk bakımından önemli sorunlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu haritalar konumlandırmada kullanılacak yön, meridyen ve paralel gibi bilgilere sahip olmadıkları gibi, Osmanlı devletinin sınırlarını şekillendiren coğrafi faktörler hakkında bilgi vermedikleri görülmektedir. Mesela derslerde Osmanlı devleti İran sınırının Zağros dağlarının su bölüm çizgisinden geçtiği öğretilmektedir. Ancak İki devletin sınırını gösteren haritada Zağros dağları işlenmemiştir. Ayrıca Osmanlı devletinin Afrika'daki sınırlarını gösteren ders kitabındaki haritada Nil nehri Osmanlı sınırlarına girdikten sonra yok olmaktadır.

Ders kitabında Osmanlı devletinin Bulgaristan ile sınırının nasıl belirleneceği ile ilgili bilgi verildikten sonra iki devlet arasında sınırın Meriç Irmağı olacağına işaret edilmektedir. Ancak ders kitabında verilen haritada Meriç Irmağı gösterilmemiştir.

Sonuç olarak okullarımızda kullanılan ders kitabındaki harita, atlas ve duvar haritalarının öncelikle bir haritada bulunması gereken niteliklere sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Tarih öğretiminde kullanılan haritaların ilişkilendirildikleri olaylarla bütünlük sağlamadıkları, tarihi olayların geçtiği bölgenin yüzey şekilleri bakımından

coğrafi şartlarını yansıtmaktan uzak olduğu, mekânın düz bir satıh olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca haritalarda önemli bilgi eksiklikleri de dikkati çekmektedir.

Öneriler

Bu çalışmanın sonuçlarından hareketle;

1. Teknolojik gelişmelerden faydalanarak ders kitaplarında kullanılan haritaların yapımında mutlaka bir haritada bulunması gerekli özelliklere dikkat edilerek haritaların hazırlanması sağlanması,
2. Tarihi olayları açıklamak amacı ile kullanılan haritalarda mekânın düz bir satıh olarak gösterilmesinden vazgeçilerek, haritaların olayın geçtiği coğrafi şartları genel hatları ile yansıtmak şekilde tasarlanması,
3. Ders kitabında verilen bilgi ile o bilgiyi desteklemek üzere kullanılan haritada gösterilen unsurların birbirini desteklemesi gerektiğinin ihmal edilmemesi,
4. Tarih ders kitaplarını yazan ekip içerisinde haritaların içeriğe, uygunluğunu denetleyecek uzman bir coğrafyacı veya kartografin bulunması,
5. Ayrıca öğretmen adaylarına üniversitede aldıkları eğitim sırasında harita kullanımı konusunda yeterli tecrübenin kazandırılması gerektiği önerilebilir.

Kaynakça

- Akengin, H. (2009). Mekânı algılama, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* Öztürk, C. (Ed). Ankara: PegemA.
- Ata, B. (2000). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve tarih öğretimi. *Türk Kültürü* 450: 590-602 h.
- Bain, C. B. (2008). *Canadian history 7*. Canada, Toronto: Pearson Education.
- Christian, D. (2004). *Maps of time an indroduction to big history*. Berkeley: University of California, p:237.
- Crowder, W.W. (2001). Using historical atlases in teaching, *The Social Studies*, Purdue University.
- Çağlayan, K. T. (2011). *Ortaöğretim tarih 9. Sınıf*. MEB. Ders Kitapları Dizisi 1328.
- Dağtekin, H. (1977). Bizde tarih haritacılığı ve kaynakları üzerine bir araştırma. VIII. T.T.K. Kongresi,(3-39), İstanbul: İnkilâp ve Aka.
- Dance, E. H. (1971). Orta dereceli okullarda tarihin yeri. Çev: Osman Horasanlı: 63, İstanbul: Milli Eğitim.
- Darakçı: (2014). Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında harita kullanımı (use of map in the social studies teaching program and textbooks). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* Yıl / Year: 3 Sayı / Issue: 4, Bahar (s.15-31).
- Demiralp, N. (2007). Coğrafya eğitiminde materyaller ve 2005 coğrafya dersi öğretim programı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2007 Cilt:15 No:1 s. 373-384.
- Dinç, E. (2009). Etkili tarih öğretimi. Erişim adresi:
<http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2009/5/78.pdf>
- Ebeling, H., Birkenfeld, W., Gollert, M., Mirwald, M., Punzel, V., Reißmann, G., Usener, U., Mirwald- Walzer, A. (2010). *Die Reise in die Vergangenheit* 5/6 (Geçmişe Yolculuk). Braunschweig: Westermann.
- Edmonds, J. (2002). *Philip's atlas of world history*. London: Division of Octopus Publishing Group.

- Fiehn, T. (1996). *Russia & The USSR 1905-1941: a Study in Depth: Student's Book, The School History Project (Discovering the Past for GCSE)*.
- Funken, W., Hoenack A., Koltrowitz, B., Meyer, C., Stöckel, J., Warnatsch:, Willert, H., Witt, K. (2009). *Geschichte Plus 5/6 (Tarih Artı)*, Berlin Brandenburg: Cornelsen Verlag.
- Gardner, H. (1993). *Multiple intelligences: the theory in practice*, Basic Books.
- Gümüşçü, O. (2008). Tarih incelemelerinde arazi araştırması ve harita kullanımı, *Erdem*, 113 (51), 111-135.
- Haydn, T. and Counsell, C. (2004). *History, ICT and learning in the secondary schooll*. London and New York: Routledge Falmer Taylor& Francis Group, p: 157.
- Kızılçaoğlu, A. (2007). Harita becerilerine pedagojik bir bakış. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18: 341-358, Konya
- Köse, O. (2011). *Ortaöğretim çağdaş Türk ve dünya tarihi*. MEB Ders Kitapları Dizisi 1335.
- Köse, O. (2011a). *Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf*. MEB. Ders Kitapları Dizisi 1353.
- Köse, O. (2013). *Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf*. MEB. Ders Kitapları Dizisi 1478.
- MEB (1998). *Milli Eğitim Temel Kanunu: (Kanun no:1739 kabul tarihi 14.6.1973)*, Ankara.
- MEB (2007). *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı*. Ankara.
- Öztürk, M. (2011). Tarih öğretiminde harita bilgisi ve kullanımı, Safran, M. (Ed.) *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* s: 184, İstanbul: Yeni İnsan.
- Öztürk, M. (2011a). Mekanı algılama becerisi, Safran, M. (Ed) *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri için özel Öğretim Yöntemleri* s: 84, İstanbul: Yeni İnsan.
- Semerci, N. ve Özer, B. (2004) duyuşsal davranışların kazandırılmasında tarih derslerinin öğretiminin önemi, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya. Erişim: file:///C:/Users/User/Downloads/S_1_Ulusal_Inonu-libre.pdf

- Şengül Birca, T. ve Safran, M. (2013). Tarih öğretiminde haritaların önemi ve kullanımı, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, Cilt 14, Sayı 2, Ağustos 2013, Sayfa 461-476.
- Şengül, T. ve Akça, N. (2009). Tarih öğretimi için yaratıcı ortamlar uluslar arası eğitim araştırmaları sempozyumu (1-3 Mayıs 2009) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Çanakkale.
- Şimşek, A. (2008). Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: Gestaltçı yaklaşımdan Holistik yaklaşıma bir bakış denemesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 5: 2. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>
- Ulusoy, K. ve Gülüm, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlenirken öğretmenlerin materyal kullanma durumları, *Ahi Evran Üniv. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 10, Sayı 2, Ağustos 2009: 96*
- Yahşi, İ. ve Kele, H. (2013) . Tarih öğretiminde gazete kullanımının çok perspektifliğe etkisi, *May 2013 Vol:21 No:2 Kastamonu Education Journal* s. 695.
- Zaman., Günal,H. ve Zaman, N. (2011). tarih öğretmenlerinin harita kullanımı ile ilgili düşünceleri üzerine bir araştırma: erzurum örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler 208 / Enstitüsü Dergisi 2011 15 (2): 205-218.*
- Web-1: http://yegitek.meb.gov.tr/aok/Aok_Kitaplar/AolKitaplar/Cografya_7/5.pdf

Extended Summary

Goal

The purpose of this study is to make an evaluation about the efficiency of the maps in classroom walls, atlases and text books used for explaining the historical events which take place in secondary school history text books. In this context the aim is to discuss the properties that the maps used in history education need to have, whether the maps reflect the geographical conditions of the historical events or not and the accordance of the maps with the text.

The Method

In the study, document analysis method was used. In this context 21 maps selected from history text books, atlases and wall maps were subject to document analysis in order to examine whether they have the properties that a map used in history education needs to have and whether they reflect the geographical conditions of the location where the historical event occurred. A portion of the maps which were subject to document analysis was selected from the 9th, 10th, 11th and 12th grade history text books which were published and distributed by national ministry of education, some of them were taken from history text books used in Berlin state of Germany (Geschichte Plus and Die Reise in die Vergangenheit), some of them from history text books used in Canada (Canadian History 7.), some of them from history atlases, some of them from wall maps used in Turkey and some of them from wall maps published in English.

The Findings

According to a portion of the people who are interested in history education, history, as a social and verbal field, can be learned by reading and memorizing. History is about both time and place. Because the time-place relationship is ignored while teaching historical events, the events cannot be comprehended and history appears no more than a field of stories that should be memorized. As a result, it seems difficult to learn and understand the events in thousand years of human history (or events in a limited period) without establishing a time and place relationship. The historical events with location can only be performed by using maps which reflect the spatial relationships of the events.

It is known that some studies are conducted in order to determine which approaches, techniques and tools used in teaching historical events ease teaching and make the subject taught learned for a longer time. In one of the studies conducted about this issue, emphasis was laid on the importance of visual materials (historical remains, tools, pictures, coins and maps) to introduce new subjects to students and it was stated that the images introduced with visual materials are very useful for students to realistically animate the events and scenes of the past events and situations.

Map usage in history lessons, similar to many other fields, is important in terms of gaining information about the location, relating the handled subject with real life and providing visual support in learning. As well known, the most important lesson materials used by history teachers in their lessons are history atlases and wall maps.

Although the benefit of map usage in history education for students and researchers are plenty, it is observed in Turkey that history education and research depending on effective map usage is not performed. Despite of the emphasis made on the importance of maps in history education it is understood that history teachers have difficulty in map usage and that they do not use maps. In some researches performed about the map usage in history lessons it was determined that majority of the teachers see themselves insufficient about map knowledge and usage skills. In the same study it was determined that history teachers find the number and quality of the maps in their schools to be insufficient. Besides a portion of the teachers have negative thoughts about map usage. These can be summarized as follows: Some history teachers do not think that it is necessary to carry wall maps to classroom in every lesson, that maps will not be seen by students except the ones sitting on front desks, that there is too much time loss in lessons conducted by maps. These teachers are anxious of not keeping up with the program and think that maps are unnecessary items for lesson.

When an evaluation is made about wall maps, atlases and maps in text books it is understood that the maps do not serve their real purpose. It is also understood that the wall maps, atlases and maps in text books used in history lessons lack indispensable properties such as legend, parallel and meridian numbers, direction sign and scale. After 21 maps showing migration of tribes, homeland of Turks,

Mesopotamia, historical trade routes, borders of Ottoman Empire, Trebizond Greek State (which existed until 1461 in the course of Turkification of Anatolia) and Western borders of Ottoman Empire after Balkan wars were examined about this issue it was understood that parallels, meridians and direction signs do not exist in maps especially published and distributed by national ministry of education to schools in textbooks.

Results

In this study, when the results obtained from the examination of 21 maps taken as a sample from history atlas, wall maps and text books were generally evaluated, it was inferred that the locations on the maps used in history text books were assumed as flat surfaces. When the first three maps among the 21 were examined as a whole, it is understood that the geographical conditions of the location where the event occurred can be reflected onto the maps. It is observed in the textbook maps that information reflecting the geographical elements do not take place. It is understood that maps lack indispensable properties such as legend, parallel and meridian numbers (to be used for positioning), direction sign and scale and that the information to be used for deducing surface features. While it draws attention that parallel and meridians that are used for positioning take place in German textbook maps, direction sign is not present on these maps. It is observed that Canada test book maps lack parallel and meridians while direction sign is shown. Turkish text books maps lack parallels, meridians and direction sign. In atlases while the location is assumed as a flat surface in Turkish history atlases, surface features were shown by shading and scanning methods on the maps in Atlas of World History. In wall maps used in history lessons in Turkey, the ground is assumed as a flat surface and surface features are mentioned in text.

It is understood that maps showing migration of tribes, migration of Turks from homeland and migration routes have defects both in terms of reflecting the geographical conditions effecting the migration routes and supporting the information given in the text. When maps showing Egypt and Mesopotamia are examined it is observed that location is assumed as a flat surface in the text book map and it lacks indispensable properties such as legend, parallel and meridian numbers (to be used for positioning) and direction sign. It is understood that the maps showing the trade

routes through Anatolia in historical period lack information about geographical conditions shaping the trade routes.

In maps showing Seljuks, Anatolian beylics and Anatolia during Ankara war in wall maps, atlases and text books, no findings reflecting the geographical conditions of Anatolia could be found. Especially teaching and learning the reasons why Trebizond Empire or Trebizond Greek Empire, located on Black Sea coast in Northeastern Anatolia, continued to exist until after the conquest of Istanbul with the information obtained from textbook maps, atlases and wall maps becomes very difficult.

It is understood that the maps located in history text books and showing the borders of Ottoman Empire have problems in terms of necessary properties and compliance to purpose. The aforementioned maps do not have information (to be used for positioning) such as direction, meridian, parallel and also they do not provide information about geographical factors shaping borders of Ottoman Empire.

As a result, it is understood that the maps, atlases and wall maps used in history text books do not have the properties that should be present in the maps. It is observed that the maps used in history education cannot provide integrity with the events they are related to, that they cannot reflect geographical conditions of the location where event occurred in terms of surface features and that they assume the location as flat surface. Besides, important information deficiencies in the maps draw attention.

Proposals

Based on the results of this study, it must be ensured that maps in textbooks and atlases will be prepared by taking the necessary properties of maps into consideration, that the location where the historical event took place will not be assumed as flat face and will be designed so as to reflect the geographical conditions in general, that the information provided in the textbook and the elements shown in the map in order to support this info will support each other, that a geographer or a cartographer who will check the compliance of the maps to the content, should be present in the team preparing the history textbooks. Besides sufficient experience about map usage should be provided to history teacher candidates during their university education.